

היהודים החלו להגיע לנובה (בגרמנית: Neuenburg) החל משנות ה-80 של המאה ה-18. הם התיישבו באחד הרבעים שמחוץ לעיר. אזור זה הוכנס ב-1840 אל גבולות העיר המנהליים בתור "הרובע החמישי החדש". בלי קשר לשינוי הגבולות האדמיניסטרטיביים שהיה במשך המאה ה-19, ב-1800 היהודים שחיו ברובע מחוץ לעיר החלו להתיישב בנובה עצמה. ב-1812, בפרברים חיו 48 משפחות יהודיות. ב-1831, הם היוו כבר ציבור של 293 איש (12 אחוז מכלל האוכלוסייה), ב-1849 – 313, ב-1868-470 (10,2 אחוז), מאוחר יותר, הציבור החל מצטמק: ב-1885-270 (5,7 אחוז), ב-1895-213 (4,2 אחוז) ב-1905-167 (3,2 אחוז), ב-1910-141 (2,7 אחוז).

במחצית הראשונה של המאה ה-19 נוסדה הקהילה היהודית הרשמית. תחום שיפוטה היה רק בגבולות העיר. לרשותה עמדו בית עלמין ובית כנסת. בית הכנסת נחנך ב-1847. באמצע שנות ה-30 של המאה ה-20 בית הכנסת דרש שיפוצים יסודיים שבוצעו ב-1938. ב-1939 ערכו של בית הכנסת נאמד ב-6000 זלוטי ונכסי ניידים של הקהילה באותה התקופה הוערכו ב-1000 זלוטי.

שינויים רבים באו בעקבות הכנסתה של נובה למדינה הפולנית שקמה לתחייה. ב-1921, בשל העזיבות הרבות, חיו כאן רק 31 יהודים (0,8). אולם מאוחר יותר הציבור היהודי גדל מספרית: ב-1927-67 איש, ב-1934-81 נפשות, ב-1937-84 נפשות. הסיבה לשינויים האלה הייתה יוזמת התיישבות יהודית מרחבי פולין שננקטה לאחר 1920. ב-1927 היו רק 15 משפחות אוטונומיות מקומיות, יהודיות-גרמניות (בין השאר, משפחות מאייר, באומן, הרמן ואליאן) ומשפחות שבאו מבחוץ-52. 50 איש הגיעו ממחוזות לודז', לובלין וקייילצה. בין הקבוצות השונות היו חיכוכים מגוונים על רקע תרבותי, על רקע השפה, הדת והכלכלה. יוכוחים אלה הועברו על קרקעה של הקהילה בשוויץ' שעל נהר הוויסלה, כאשר ב-1932 הקהילה היהודית בנובה התפרקה ולאחר מכן אוחדה עם הקהילה היהודית בשוויץ', יחד עם הקהילה בגנייבו. בסוף שנות ה-30 התגוררו בנובה המשפחות של: מוטל ברקין, מוטל בלאופוקס, מנדל דייטש, איזידור הרמן, וולף גרט, שמואל מאייר, משה רוטרמן, מרקוס

זיברוסה, דוד סטופינסקי, מ.ג. שפיר, הרש טרטלקאוב, דוד וייכפלד, לייזר וייכפלד, יוליוש וורצואר, הרש וידבסקי, הירש פיוטרובסקי.

ביום ה-1 ביולי 1938 בנובי פוטר מתפקידו השוחט משה רוטרמן. לאחר פיטוריו השתמשו בשירותיו של החזן משוויץ', שמעון רוגוז'ינסקי. גם רבנים או פקידי קהילה יהודיים אחרים לא הועסקו. מדי פעם השתמשו בשירותיו של הרב מגרודז'ונדז' בהתאם למודל שפעל עוד מימי הפרוסים. אברהם ברומברג היה רבה של גרודז'ונדז' בתקופה שבין שתי מלחמות העולם.

עם פרוץ מלחמת העולם השנייה ב-1939, יהודי נובה ברובם נמלטו עוד לפני כניסת הגרמנים לעיר. אלו שנותרו נעצרו ונאסרו בבית הכלא המקומי. הם נספו ביערות ליד מנישק ובישוב גרופה.

בית העלמין היהודי בנובה הוקם על תל גבוה על סף קדם השפלה של הוויסלה ברחוב גרבוזי 20 (חלקה מס' 1/1156; ייתכן גם שחלקות 2/1155 ו-3/1155). ראשיתו היא ככל הנראה בתחילת שנות ה-20 של המאה ה-19 והוא השתרע על שטח של 0,23 ההקטר ועד להקטר אחד (נתונים שונים). היו פה שלוש חלקות קבורה שחולקו בידי רחובות שסומנו על ידי אלונים ועצי מילה. היה קיים גם בית טהרה- זהו אתר שהשתמר עד ימינו ברחוב גרבוזי 18, כעת זהו בית מגורים. שוויו של בית העלמין ב-1939 הוערך ב-600 זלוטי.

בית העלמין נחרב בידי הגרמנים בעת הכיבוש הגרמני, בשואה. המצבות שימשו ב-1940 להקשחת כבישים בכיוון דנציג. שיירי המצבות עוד נראו בשטח מספר שנים לאחר המלחמה. עוד ב-1998 היו שתי מצבות, עם כיתובים בעברית ובגרמנית (אחת של בני הזוג שמואל וסופיה יכמן) וכן אסטלת בטון ועליה התאריך "1938". כרגע שטח בית העלמין מעובד כשדה ורק קטע קטן ממנו, שעל פסגת התל, בשטח של 0,02 ההקטר, נותר בצורתו הפראית.

מאת: תומאש קאווסקי

- Golon M., *Gmina Wyznaniowa Żydowska w Świeciu nad Wisłą w latach 1920– 1939*, [w:] *Gminy Wyznaniowe Żydowskie w województwie pomorskim w okresie międzywojennym*, Toruń 1995.
- Salinger G., *Zur Erinnerung und zum Gedenken. Die einstigen jüdischen Gemeinden Westpreußens*, New York 2009, Bd. 3, s. 670.
- Wołos W., *Cmentarze żydowskie w województwie pomorskim w latach 1920– 1939*, [w:] *Gminy Wyznaniowe Żydowskie w województwie pomorskim w okresie międzywojennym*, Toruń 1995.